

Mercè Pujol Berché

Universitat de Perpignan Via domitia - CRESEM

GLOBALITZACIÓ I LLENGUA CATALANA: FER FRONT AL NEOLIBERALISME I AL POSTCOLONIALISME

RESUM

L'article parteix de la situació actual de globalització i analitza la situació de la llengua catalana a partir de la comunitat lingüística heterogènia i virtual, refugi d'ús de les llengües minoritzades, per desbrossar després com el concepte de "llengua oficial", referint-se a la llengua castellana, s'introdueix a finals del segle XIX. Es repassa també en termes macrosociolingüístics l'estatus de la llengua catalana en els quatre països on hi té presència per tal de posar en evidència la (doble) diglòssia. A partir d'aspectes macrosociolingüístics, es posa de relleu la importància de l'anomenada societat civil com a agent de canvi (transmissió generacional i conductes lingüístiques dels nou parlants).

Paraules clau: ideologies lingüístiques, neoliberalisme, comunitat lingüística catalana, diversitat lingüística.

ABSTRACT

This article begins with the present day situation of globalisation and analyses the place of the Catalan language through its demographic weight and above all that of a heterogenous and virtual linguistic community, a refuge of minority languages and continues with an outline of the concept of "official language", ie, Castilian, introduced at the end of the 19th century. We also study in macrosociolinguistic terms the status of the Catalan language in the four countries where it is spoken to illustrate the situation in which it is immersed (doble diglòssia). From microlinguistic aspects, the importance of civil society as an agent of change, the importance of individual behaviour in the generational transmission and the linguistic conduits of new speakers is also analysed.

Key words: linguistic ideology, neoliberalism, Catalan linguistic community, linguistic diversity.

La globalització ha portat una sèrie de canvis en els estudis sociolingüístics, alguns conceptes han hagut de reformular-se tenint en compte les noves situacions de multilingüisme i de superdiversitat lingüística. Hem vist aparèixer conceptes com el de *translanguaging*, el de neoparlants i el de transnacionals. Sense cap dubte, el segle XXI es caracteritza per dinàmiques globals adreçades a tots els àmbits, essent el més important l'àmbit econòmic que sembla dirigir els altres àmbits, com el lingüístic i fins i tot el polític (cf. Blommaert & Verschueren, 1998). Així les polítiques neoliberals que duen els governs sobretot dels Estats Units (Donald Trump des de 2017), però també el d'Emmanuel Macron a França (des de 2017) o els de Mariano Rajoy a Espanya (2011-2018) en són un exemple de com les decisions del mons econòmic i financer guien la presa de decisió dels polítics.

Aquest segle també es caracteritza per la ràpida mobilitat impregnant un significat cada vegada més gran a les llengües internacionals (Coupland 2003) que amenacen de manera accelerada les llengües amb un nombre reduït de parlants com ho han posat de relleu les recerques d'autors com ara Duchêne & Heller (2012) i els treballs editats per Haboud & Ostler (2013) sobre el futur de les llengües minoritàries a Amèrica llatina¹. A més, les llengües en aquesta societat mercantil de la nova economia es converteixen en moneda d'intercanvi com ho ha posat de relleu Heller. En aquest sentit, "el paper del multilingüisme en la construcció de les categories socials està canviant [...]. La societat de la informació, [...], la transformació dels recursos culturals en un bé d'intercanvi comercial, tot això contribueix a redefinir el que vol dir dominar recursos i pràctiques lingüístiques i a obligar els actors a posicionar-se de nou" (Heller, 2002: 163²). Podem considerar que són actors o agents des dels parlants (accions des de baix fins a dalt) fins a les institucions de tot tipus (accions de dalt fins a baix) que poden prendre decisions de natura lingüística.

El moviment ràpid de persones ha tingut com a conseqüència el que alguns autors anomenen superdiversitat lingüística creant d'aquesta manera contactes entre una important diversitat de llengües i les seves constel·lacions (Vertovec 2007; Blommaert, 2015) que incideixen alhora en els diasistemes de les llengües (per exemple en la variació lingüística diatòpica) i en els seus parlants (nous repertoris, noves pràctiques lingüístiques, noves identitats que alguns autors consideren híbrides i la negociació constant dels rols socials). La superdiversitat lingüística té, per tant i sense cap dubte, influències en la percepció de les llengües tant a nivell individual, com professional, polític i oficial.

La sociolingüística catalana no ha estat exempta d'aquestes noves orientacions i als estudis més tradicionals com ara el de la distribució funcional dels usos lingüístics, la pràctica social de la llengua, les actituds envers les llengües o fins i tot els de política i planificació lingüístiques, hem vist com es desenvolupen recerques sobre normalitat i transmissió del català (cf. Sinner & Wieland (2015), normativa i ús (cf. Treballs de sociolingüística catalana, 2015)³, la sociolingüística en el sistema educatiu (cf. Comajoan & Vilà, 2013), i l'estudi sobre les xarxes socials⁴, recerques que no són sinó un reflex d'innovació metodològica i teòrica (cf. Woolard, 2016) per endinsar-nos en el multilingüisme i la globalització.

Exposat això de manera introductòria, voldríem proposar, en un context de globalització i per tant de reposicionament de les llengües, algunes reflexions al voltant del pes demogràfic del català (llengua considerada mitjana), de les ideologies i del concepte de comunitat lingüística i imaginària a l'hora de fer ús (o no) de la llengua catalana. Farem un repàs, en primer lloc, de com les ideologies lingüístiques jerarquitzen les llengües per aturar-nos en la segona part en la comunitat lingüística catalana, per passar a la tercera part a observar com actuen (o poden actuar) els parlants, que no són sinó agents socials d'un moviment que va de baix cap a dalt, en favor de la llengua catalana.

¹ Citant Haboud & Ostler (2013) per a que aquestes llengües minoritàries i sense estat no siguin les "reliquies exòtiques del passat".

² La traducció és nostra.

³ Vegeu la secció monogràfica sobre Implantació de la normativa lingüística", de la revista Treballs de sociolingüística catalana, número 25 (2015)

⁴ Vegeu l'article en aquest mateix número.

1. IDEOLOGIES LINGÜÍSTIQUES I JERARQUITZACIÓ DE LLENGÜES

Com ho esmenta Calero Vaquero, “el substantiu “ideologia” ha anat acumulant significats diferents al llarg dels segles, passant de l’estudi científic de les idees humanes fins el que trobem als nostres dies i que es pot definir com un conjunt d’idees que formen part del sistema de creences”⁵ (Calero Vaquero, 2014: 113). De la filosofia ha passat a la lingüística que l’ha agafat com a objecte d’estudi. En l’àmbit hispànic, els treballs pioners de Van Dijk (1999) han permès de relacionar estretament la cognició, el discurs i la societat. Les seves recerques han estudiat “a través del llenguatge les manifestacions de les ideologies, enteses com a representacions socials compartides pels membres d’un grup”⁶ (1999: 21). És en aquest sentit que s’uneixen cognició, societat i discurs. El llenguatge té efectivament un paper molt actiu en la formació de les ideologies (Zollna, 2004), de tal manera que podem veure les relacions de poder i les representacions que es fan de les llengües. Com ho subratlla Canut, “el llenguatge no és en si mateix una ideologia, sinó que participa en el procés de la producció de les ideologies i de la seva reproducció” (Canut, 2012: 917). Les ideologies són les “creences que tenim en relació a un fenomen, creences sobre la seva naturalesa, els seus orígens, el seu funcionament, la seva raó d’èsser, les seves característiques i llur importància” (Heller, 2002: 28⁸). Les creences en relació a les llengües impliquen que es considerin unes llengües més importants que d’altres, unes llengües que serien de “cultura” mentre que d’altres, sobretot les que són de tradició oral, no ho serien⁹. De fet, les creences són les idees que es tenen sobre Què és una llengua?¹⁰, Què és el bilingüisme?¹¹, produint com a conseqüència la seva jerarquització.

Des de fa algunes dècades, com a conseqüència del neoliberalisme i del poder econòmic i polític dels Estats Units d’Amèrica, l’anglès té un alt prestigi. És LA LLENGUA que considerem en primer lloc, és aquella que les persones que no la tenen com a llengua materna¹², volen aprendre¹³. En aquest sentit, es calcula que hi ha 1.132 milions de persones que parlen anglès (350 milions de persones la tenen com a primera llengua, mentre que més de 900 milions la tenen com a segona llengua), 1.117 milions parlen el mandarí (900 milions com a primera llengua), 615 milions l’hindi, 534 milions parlen el castellà i 280 milions parlen el francès (cf. Ethnologue¹⁴). No és doncs el pes demogràfic que fa que l’anglès es situï en primera posició segons el nombre de persones que el parla, perquè si fos aquest el criteri de més importància, el mandarí es situaria en primera posició. Es situa així perquè hi ha molta gent que té aquesta llengua com a segona llengua o com a llengua estrangera¹⁵. Si a aquestes dades quantitatives n’afegim una altra també quantitativa, extreta del baròmetre¹⁶ de llengües realitzat pels germans Calvet amb el suport de la Direcció General de la llengua francesa i de les llengües de França, l’anglès es situa en primera posició amb un índex¹⁷ de 9.891, seguit del francès amb un índex de 9.021, abans del castellà amb un índex de 8.708; l’italià té un índex de 6.951, mentre que el català situat a la 23ena posició, entre l’hebreu i el finès, té un índex de 5.733.

Justament sobre dades quantitatives i ideologia donarem l’exemple que ens brinda l’Anuari de l’Institut Cervantes (2018) on podem observar que hi ha una sobrevaloració del lloc del castellà no tant sols a Espanya, sinó a Ibero-amèrica i al món, l’anomenat panhispanisme¹⁸. És una altra manera de veure, d’interpretar i

5 La traducció és nostra.

6 La traducció és nostra.

7 La traducció és nostra.

8 Traducció de l’autora.

9 Argument que a França s’utilitza reiteradament per legitimar l’ús del francès com a llengua oficial i llengua de l’escola a les seves antigues colònies africanes.

10 Diferenciar entre llengua i dialecte per motius polítics, però no lingüístics, com es va fer durant la dictadura franquista en relació al castellà i a les altres llengües d’Espanya (basc, català i gallec). O a França, que la categorització serveix per legitimar el francès davant de les altres llengües del país considerades durant molt de temps com a “patois”, i actualment designades com a llengües regionals.

11 La representació que té del bilingüisme molta gent és el de la llengua “oficial-nacional” i l’anglès, però no una altra combinació de llengües.

12 Faig servir el terme de llengua materna tal i com es designa en aquestes recerques. En el marc del present article no podem entrar en la discussió de si una mateixa persona pot tenir, per exemple, dues (o més) llengües maternes, enteses com les primeres llengües apreses. Per utilitzar un terme ja acceptat, el bilingüisme com a llengua materna.

13 Vegeu el model de gravitació Calvet (1999) sobre les forces centrípètes i centrífugues que expliquen quines llengües es volen aprendre i quines estan en els quatre cercles (en el primer es troba l’anglès).

14 <https://www.ethnologue.com/guides/ethnologue200> [Consultat el 14/11/2019].

15 Es tracta de les forces centrípètes exposades en el model de Calvet (1999).

16 <http://www.wikilf.culture.fr/barometre2017/index.php> [Consultat l’11/11/2019].

17 L’índex es calcula tenint en compte 12 paràmetres: factors intrínsecs: el nombre de parlants, l’entropia, el factor vehicular, l’estatus de la llengua, el nombre de traduccions a partir de la llengua, i cap a la llengua, els premis literaris, l’ús a Wikipèdia i l’ensenyament a les universitats; i factors contextuals: l’índex de desenvolupament humà, la fecunditat i la penetració a la xarxa d’internet.

18 Segons l’anuari de l’Institut Cervantes (2018), l’espanyol seria la segona llengua de comunicació internacional.

https://cvc.cervantes.es/llengua/anuario/anuario_18/informes_ic/p01.htm [Consultat el 30/10/2019].

per tant de posar en pràctica una ideologia postcolonial en la qual el castellà es converteix en llengua de comunicació internacional¹⁹, després de considerar la seva dimensió panhispànica. Si segons aquest informe, hi ha 480 milions de persones que tenen l’espanyol com a primera llengua (compten com hispanoparlants, les persones que viuen en els territoris on el castellà és llengua oficial), n’hi hauria 577 milions, el que representa el 7,6% de la població mundial, que són usuaris potencials, és a dir els que tenen un domini nadiu, el que tenen una competència limitada i els aprenents de la llengua com a llengua estrangera. Aquestes dades quantitatives serveixen per construir un discurs ideològic entorn de la força del castellà i del prestigi que representa formar part d’un club selecte (cf. García Delgado, 2010). Pel que fa a una altra ideologia postcolonial i aquesta vegada en relació al francès, Heller (2002) ha posat de relleu que el discurs institucional i polític al Quebec fa que el valor econòmic del francès sigui una nova manera d’imaginar la francofonia.

Seguim amb un altre exemple de la ideologia nacionalista espanyola. Es considera des de fa temps que la llengua oficial a tot l’Estat espanyol és el castellà. Ara bé, segons les recerques d’Escribano (2015), el concepte de llengua oficial és emprat per primera vegada per un membre del Consell de Ministres al Consell de Diputats a la sessió del 15 de juliol de 1899 en un context de conflicte entre el castellà i les altres llengües peninsulars²⁰. El llavors president del Consell, Francisco Silvela respon a la intervenció del diputat regionalista Leonci Soler i Marc amb aquestes paraules: “si se trata de documentos públicos en los que interviene la acción del Estado por medio de la fe pública ó de alguna otra suerte, es lógico y natural, y así se establece en todos los países, que se imponga el uso de la lengua oficial, porque para eso hay en un país una lengua oficial”²¹. Tornarem sobre aquesta intervenció una mica més avall. Han de transcórrer uns quants anys, concretament s’ha d’esperar a l’any 1902 (Ordre Reial del 19 de desembre de 1902) perquè hi hagi la primera norma jurídica (amb rang d’ordre) en l’àmbit de l’ensenyament recollint el concepte d’oficialitat lingüística, però no en *stricto sensu*, quan s’esmenten les llengües diferents del castellà “com a idioma distinto del oficial” (Escribano, *op.cit.*). Escribano així ho posa de relleu: “el procés d’oficialització del castellà mitjançant normes de rang inferior va arribar amb l’Avantprojecte de constitució de la monarquia espanyola, on l’article 8 declarava per primera vegada “el idioma oficial de la nación española es el castellano” (2015: 226). Ara bé, aquest projecte no va poder ésser aprovat a causa de la dictadura. S’haurà d’esperar doncs a la República i al projecte de constitució presentat el 18 d’agost de 1931 per la declaració de l’oficialitat del castellà: “El castellano es el idioma oficial de la República, sin perjuicio de los derechos que las leyes del estado reconocen a las diferentes provincias o regiones” (art. 4).

Reprenguem algunes paraules de la intervenció de Silvela que ens permeten desxifrar la ideologia nacionalista de l’època. Primerament, el lloc que se li atribueix a la llengua castellana: documents públics, és a dir l’espai públic (aquell que és important) se’l reserva al castellà deixant l’espai privat (menys important i sense cap pes de decisió) a les altres llengües. En segon lloc, l’ús que fa dels adjectius “lògic” i “natural”: el primer significa que es conforma segons les lleis del raonament vàlid i rigorós, i el segon com quelcom que cau pel seu propi pes, que és propi d’un ésser, que està d’acord amb les condicions de la natura. A més, el verb “imposar” s’entén com una cosa que és imprescindible, que es fa necessària, que fa valer la seva autoritat. Observem també en aquesta curta frase, la ideologia monoglòssica pròpia de la construcció dels estats-nació al segle XIX: un país = una llengua. En aquesta visió no hi cap a la ment que hi poden haver països amb més d’una llengua. Es tracta també com ho diu Canut, de la “ficció de la llengua nacional” (2012: 89²²). Recordem però que fins i tot abans, concretament l’any 1794, en el “Rapport”²³ presentat per l’Abbé Grégoire a la Convenció Nacional a París, per tal de legitimar el francès en “una i indivisible” República francesa, es considera que aquesta és la llengua de la llibertat i que les altres (“les patois”) s’han d’aniquilar. S’instrumentalitza la llengua que serveix per unir un país que no pot ser dividit. La presència i l’ús de les altres llengües serien la causa nefasta de la divisió. Altres exemples en relació a la legitimitat del castellà davant les altres llengües d’Espanya, els trobem de la mà dels nombrosos treballs de Moreno Cabrera (2000, 2015). Així, durant la transició espanyola es van

19 Vegeu les diferents publicacions sorgides arran del projecte “El español como recurso económico”: García Delgado (2010); García Delgado, Alonso, Jiménez (2010, 2012); Jiménez Jiménez, Narbona (2011) entre d’altres. Una part d’aquestes recerques estaven finançades per Telefónica quan algunes empreses espanyoles van anar cap a Amèrica llatina produint allò que alguns van nomenar “La armada española” (cf. Pujol, 2013, 2016).

20 És quan ideologies diferents entren en conflicte que els representats de les llengües considerades dominants, i/o més importants, prenen més posicions de força.

21 Citat per Escribano (2015: 213): diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados (DSCCD) (1899), núm 37 (15 de juliol), p. 965.

22 La traducció és nostra.

23 *Rapport sur la nécessité et les moyens d’anéantir les patois et d’universaliser l’usage de la langue française*, Convention Nationale del 4 de juny de 1794.

designar²⁴ com a llengües pròpies aquelles llengües autòctones, vernacles o dels territoris que compartien amb el castellà un bilingüisme històric. El sintagma “llengua pròpia” va sorgir de la ploma de Valentí Almirall quan va escriure'l per primera vegada al *Diari Català*, l'1 de maig de 1879, com així ho demostra Lagarde (en premsa). Davant les llengües “pròpies” d'un territori concret s'accentuen les “virtuts” del castellà, se li dona el privilegi lingüístic d'esser l'única llengua oficial a tot el territori²⁵, i es considera que la “llengua comú” és el castellà²⁶. Es tracta d'una hegemonia i d'oferir una visió monoglòssica de l'Estat espanyol, que només legitima el castellà, i no les altres llengües cooficials en els seus territoris respectius i, en definitiva, nega el multilingüisme. Ara bé això no passa, com ho veiem gràcies a l'exemple basat en l'anuari de l'Institut Cervantes quan es compara l'espanyol amb l'anglès.

2. LA COMUNITAT LINGÜÍSTICA CATALANA

El concepte de comunitat s'ha de prendre en consideració més des del punt de vista simbòlic i metafòric que no pas real (cf. Boutet & Heller, 2007), sobretot tenint en compte la globalització actual i les transformacions de les pràctiques lingüístiques. El concepte de comunitat lingüística pot ser molt debatut, com ho demostren els últims treballs que revisen el concepte en diferents grups socials (cf. Alén-Garabato & Kis-Marck, 2015²⁷). El que hem de tenir present és el fet que un individu pot pertànyer a varies comunitats (virtuals, imaginàries i/o reals) amb un ventall de sentiments de pertinença variats. Amb la globalització, els mitjans de comunicació actuals, les xarxes virtuals (refugi d'ús per a les llengües minoritzades) i les persones transnacionals, ja no és imprescindible estar vinculat físicament a un territori per pertànyer a una comunitat, ja que aquest territori es converteix en virtual. El territori en el sentit de frontera es converteix en molt menys nítid i es parla doncs de desterritorialitat. El que roman necessari per pertànyer a una comunitat és el fet de tenir representacions compartides pel grup (Alén-Garabato & Kis-Marck, *op.cit.*), normes i maneres de fer. Ens referim a la construcció identitària dels individus que s'ha d'analitzar cas per cas, situació per situació contextualitzant-la. El que tampoc és necessari ni imprescindible és el coneixement de la llengua per considerar-se membre d'una comunitat, cal doncs replantejar-se en el domini lingüístic del català, les relacions entre llengua i identitat²⁸. També cal relacionar comunitats imaginades i diàspora, en el sentit que són reals a través de la gent de fora del domini lingüístic català que així es veu com a diàspora. Recordem que els primers estudis sobre les diàspores dels anys seixanta i setanta s'enfocaven en la diàspora jueva i es considerava que per considerar-se diàspora calia una dispersió forçada, una memòria col·lectiva, la transmissió de l'herència i el manteniment en el temps. Més tard però i sobretot a causa de la globalització, es reconeix l'heterogeneïtat i la diversitat de les diàspores i llavors cal també reconèixer la hibriditat. Es pot construir un sentiment de pertinença malgrat un espai allunyat (Clifford, 1994), cal però compartir trets identitàris comuns. Cohen (1999) parla de diàspora cultural (*deterritorialized diaspora*) per definir els grups que tenen lligams transnacionals. El mateix autor parla de ciberdiàspora o d'identitat transnacional creativa perquè gràcies a la diàspora es recrea la cultura a d'altres llocs, malgrat un nombre reduït de persones.

Dit això, intentem observar en les següents línies, la composició d'aquesta comunitat que podem qualificar d'heterogènia²⁹ i de diaspòrica. En primer lloc, pel que fa a la seva demografia³⁰, es calcula³¹ que hi ha 10.400.074 persones que entenen el català i es fa una estimació de 10.048.969 pel que fa el nombre de parlants. La comunitat lingüística del català és una comunitat que es troba fragmentada des de gairebé totes les perspectives que puguem prendre. Pel que fa a la perspectiva político-administrativa, trobem el

català a quatre països: Andorra, Espanya, França i Itàlia. L'estatus de la llengua catalana en aquests quatre països tampoc no és el mateix. Mentre és llengua oficial a Andorra³² (hi haurien 59.012 parlants), és llengua regional a França³³ (hi haurien 164.775 parlants a la Catalunya Nord), llengua valoritzada segons la llei del 15 de desembre de 1999 a Itàlia³⁴ (hi haurien 22.192 parlants a l'Alguer) i llengua cooficial a les comunitats bilingües espanyoles³⁵ (Catalunya amb 6.027.006 parlants, Comunitat Valenciana amb 2.529.064 i Illes Balears 898.379 amb parlants). Hauriem d'afegir a aquestes comunitats autònomes, els catalanoparlants de la Franja de Ponent³⁶ (37.181) i els de la comarca murciana de Carxe de la qual no tenim dades quantitatives del nombre de parlants. Resumint, hi hauria una mica més de 10 milions de parlants en el domini lingüístic català, on s'hi afegirien uns 311.359 parlants residents a l'estranger. Tenint en compte aquestes dades quantitatives, es considera que el català és una llengua mitjana de la Unió europea, i segons l'Institut Ramon Llull una llengua activa i viva en els territoris on es parla³⁷. En resum, el seu pes demogràfic és superior al d'altres llengües nacionals-estats (com per exemple el finès o el danès), però no tots els parlants la tenen com a llengua de comunicació ordinària, ni tots l'usen malgrat conèixer-la. En definitiva, és llengua habitual en els territoris on és cooficial per part de 4.451.805 persones (2.242.600 a Catalunya³⁸, 1.274.000 a la Comunitat valenciana, 408.800 a les Illes Balears i 30.405 al Principat d'Andorra i en els altres s'estima que el nombre de locutors que l'utilitzen com a llengua habitual es situa en 46.727 persones.

Des del punt de vista social també sabem que la llengua es troba en situació minoritzada en tots aquests territoris perquè el seu ús es veu reduït a causa de la legislació vigent en els diferents països. Des del punt de vista comunicatiu, es troba en contextos de bilingüisme històric des de fa segles, fins i tot de diglòssia o de doble diglòssia segons autors com Lagarde (2008). Tres termes que van junts: el de diglòssia que no deixa de ser pejoratiu des del punt de vista etnocultural como ho esmenta Blanchet (2000), el de minoritària pel que fa a la designació que els Estats fan de les altres llengües que no han arribat a l'estatus de nacional i/o oficial i que segons el nombre dels seus parlants estan per sota del nombre de parlants de la llengua que es considera oficial/nacional³⁹ i per aquesta raó majoritària; i minoritzada pel que acabem d'esmentar més amunt situant-la a la perifèria, amb possibles sentiments d'inseguretat lingüística⁴⁰ i depenent sempre de les lleis promulgades pel centre, és a dir pels dirigents (l'elit) del grup majoritari. Es tracta de llengües no legitimades pels Estats. Pensem, a més, que a les tres comunitats autònomes espanyoles on és llengua cooficial s'estableix el principi de territorialitat que estipula que els drets estan determinants pel territori on viuen els individus (tots els habitants reben el mateix tractament), amb certes variacions segons el territori subestatal de residència s'aplica, però no pas el de personalitat (cf. Riera Gil, 2018). Aquest darrer principi estipula que els drets lingüístics s'estableixen en funció de la llengua. Així doncs, podem trobar en un mateix territori individus que reben tractaments diferents. A aquesta dada, hem d'afegir que les polítiques lingüístiques envers la promoció del català i el seu manteniment dels 4 països on trobem el català no són les mateixes. No hi ha de fet una política específica positiva envers el català de part de França⁴¹. De les tres comunitats autònomes espanyoles, les polítiques lingüístiques i educatives també són diferents, com ja ho hem posat de relleu en treballs anteriors pel que fa referència a Catalunya i a les Illes Balears (Pujol Berché, 2015). En aquest sentit, la llengua catalana no sempre és vehicular a les escoles d'aquestes tres comunitats autònomes espanyoles perquè les polítiques educatives hi són diferents. Sempre la presència i l'ensenyament de la llengua en les polítiques educatives és el fruit de les decisions dels diferents partits polítics al poder, sobretot en el cas de la Comunitat Valenciana i de les Balears. En el cas de Catalunya hi ha hagut des que es va tenir el primer estatut d'autonomia l'any 1979, una certa continuïtat en la política lingüística i educativa, malgrat els diferents partits polítics a la Generalitat. A Andorra i malgrat el fet que allà sí que és llengua oficial, la presència d'altres llengües (sobretot del castellà,

24 Vegeu l'article de Tabouret-Keller sobre la manera de nomenar les llengües. “L'institutionnalisation en tant que langue nationale/officielle étaye son pouvoir et la révérence qu'on peut lui manifester, sa normalisation renforce les représentations de la langue comme instrument symbole d'une unité qualifiée de ‘nationale’” (2004: 32).

25 Els polítics del segle XIX com ho hem vist més amunt, ho van donar per fet.

26 Vegeu López García quan proposa un “espai plurilingüe restituit” (2009: 121) entès com una mena de correlació de forces entre totes les llengües on només podran sobreviure les “grans llengües mundials” (2009: 122).

27 [Consultat el 23/10/2019].

28 Sobre les relacions entre identitat, llengua i nació, vegeu el llibre de Lagarde (2008)

29 Segurament totes les comunitats són heterogènies.

30 Totes les dades estadístiques que exposem en aquestes línies vénen de la mateixa font: Plataforma per a la llengua, 2018. https://www.plataforma-llengua.cat/media/upload/pdf/informecat2018_1528713023.pdf [consultat el 22/11/2019].

31 Dades que s'obtenen entrecreuen les dades de les enquestes sociolingüístiques en tots els territoris de parla catalana amb els padrons d'habitants.

32 Segons la Constitució de 1993, el català és l'única llengua oficial.

33 Segons l'art. 2 de la Constitució, la llengua de la República és el francès.

34 Llei publicada a la Gazzetta Ufficiale n. 297 del 20 de desembre de 1999. Norma en matèria de tutela de les minories lingüístiques històriques. L'article 1, punt 1 estipula que la llengua oficial de la República és l'italià, punt 2. La República que valoritza el patrimoni lingüístic i cultural de la llengua italiana promou també la valorització de les llengües i de les cultures tutel·lades en aquesta llei on hi figura la llengua catalana.

35 A Catalunya, la Llei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística. A la comunitat valenciana, la Llei 4/1983 del 23 de novembre, d'ús i ensenyament de valencià; a les Illes Balears, la Llei 3/1986 de 29 d'abril, de normalització lingüística de les Illes Balears.

36 A la Franja de Ponent, la Llei 3/1999 de 10 de març del Patrimoni Cultural Aragonès.

37 https://www.llull.cat/catala/cultura/llengua_catala.cfm [consultat el 22/11/2019].

38 El castellà supera al català com a llengua materna i habitual a Catalunya.

39 Vegeu en aquest sentit com l'ONU va forjar la noció de minories lingüístiques dintre dels Estats nacionals com a fet polític com ho argumenta Duchêne (2008).

40 En aquest context s'ha forjat la noció d'autoodi.

41 Vegeu Lagarde (2014) on compara la situació jurídica de les llengües regionals a França i de les llengües pròpies a Espanya.

del francès i del portuguès), així com un sistema educatiu que es declina en tres models (Tor Porta, 2018⁴²) fa que no sempre la llengua vehicular de les escoles sigui el català.

3. LA SOCIETAT CIVIL: ELS PARLANTS COM A AGENTS DE CANVI

Fins aquí hem estat reflexionant des d'una perspectiva més aviat “macro”; ara cal, a partir del que hem posat de relleu més amunt, aportar algunes reflexions més “micro” que fan referència al que fan els parlants. Les estadístiques que hem presentat abans són necessàries per descriure una situació que ens dona una fotografia quantitativa, però no pas qualitativa. Fins i tot quan el català té un estatus, com és el cas a Espanya, es troba en contacte amb una llengua considerada internacional -el castellà- i aquest és un element important en el capital lingüístic dels parlants. Ara bé, tampoc no podem oblidar que a causa de la globalització i de l'ordre mundial neoliberal, les llengües es posicionen sobretot en moments de crisi profunda com passa actualment a Espanya. Com ho esmenta Kremintz (2016) les tensions actuals entre l'Estat espanyol i Catalunya s'han accentuat en període de crisi. Fins i tot una llengua com el castellà perd les seves funcions dins el mateix Estat. És a dir que l'anglès pot ocupar funcions (a les empreses per exemple) on abans només hi havia el castellà.

A més la globalització ha canviat el paisatge demolingüístic: s'ha passat d'un bilingüisme històric a estar en contacte amb una gran quantitat de llengües. Aquest mosaic està format tant per persones “novingudes” procedents d'Amèrica llatina que tenen el castellà com a primera o com a segona llengua, pels altres immigrants al·lòfons o aquells que tenien l'espanyol com a llengua estrangera en el moment d'instal·lar-se per raons professionals, personals, educatives o de jubilació a les diferents comunitats autònomes on el català (valencià) és llengua cooficial, amb matisos importants d'ús i de política lingüística segons la comunitat autònoma i el partit al poder tant a Madrid, com a la pròpia comunitat autònoma.

Cal veure doncs en aquesta situació de diversitat lingüística quin és el capital lingüístic en termes de repertoris, quin és el capital simbòlic en termes de Bourdieu (1982) i quin és el valor comunicatiu de la llengua catalana en termes de Kremnitz (2003), és a dir no n'hi ha prou en conèixer la llengua, cal parlar-la i que els altres se sentin impulsats a aprendre-la. Dit d'una altra manera, s'ha de veure quins són els factors que intervenen en el manteniment de la llengua catalana, el prestigi o no que fa que hi hagi transmissió vertical, quin és el poder d'atracció de la llengua per part d'aquells que no són catalanoparlants. La transmissió generacional és un paràmetre de manteniment de les llengües que cal prendre en consideració, però no és l'únic. D'una banda, i malgrat el fet de la política institucional forta feta per la Generalitat de Catalunya per mantenir i enfortir la presència de la llengua catalana en el seu territori, les recerques han posat de relleu que el percentatge de pares que només transmeten el català als seus fills és cada vegada més petit. Com ho ha posat de manifest Boix-Fuster (2009), el català si més no a Catalunya segueix tenint prestigi⁴³ entre els seus parlants, malgrat això s'observa que l'ús hegemònic del català reula car els seus parlants el combinen amb el castellà i altres llengües. Deixen d'utilitzar-la, no la transmeten a les generacions dels fills, o bé l'utilitzen en menys àmbits que abans. Així, segons dades d'Idescat, el català és llengua inicial del 25,6% de la població de Catalunya, l'11,9% l'utilitza de forma exclusiva amb els seus fills i el 6,6% ho fa juntament amb el castellà (cf. Generalitat de Catalunya, 2015, Idescat, 2018⁴⁴). Això posa en evidència que s'està passant del bilingüisme històric al multilingüisme (Pujol Berché, 2003) perquè cada vegada més tenim necessitat de conèixer més llengües.

Es considera, partint també de la jerarquització i de la legitimació de llengües, que en l'espai públic un catalanoparlant ha de canviar de llengua davant d'un castellanoparlant. Es tracta d'un dels comportaments més arrelats entre els catalanoparlants que és el de seguir la norma de convergència lingüística, que és el que coneixem com a “infidelitat lingüística”: segons les dades un 78,4% ho faria a les Illes i un 71% ho faria a Catalunya (cf. Plataforma per a la llengua, 2018).

Amb el multilingüisme observem que hi ha neoparlants que adopten el català sota formes diferents (habitual, de comunicació, d'integració, d'ascens social, segons les seves expectatives, etc.). Es calcula que entre l'any 2003 i 2008, unes 850.000 persones són neoparlants. Segons Amorrotu, Puigdevall & Ramallo (2019), els neoparlants jugarien un paper determinant en el futur de les llengües pròpies espanyoles. Certament la migració ha portat molts canvis demolingüístics, les llengües d'origen d'aquests immigrants han canviat el paisatge lingüístic d'Espanya, però també suposen que es converteixen en neoparlants i adapten les llengües minoritzades per raons diverses entre les quals podem destacar el de la mobilitat social o el de la percepció d'una possible mobilitat social. Això és quelcom de positiu. La composició d'aquesta població neoparlant és també molt variada segons el moment d'arribar a Catalunya i els diferents períodes de recepció d'immigrants que va des de la recepció d'una immigració interna a la nova immigració, passant per tots aquells joves Erasmus que potser s'han quedat i els professionals d'empreses europees i estrangeres que van començar a instal·lar-se a Catalunya a partir de l'entrada d'Espanya a l'antiga Comunitat Econòmica Europea l'any 1986. Si bé la nova immigració és molt heterogènia, i com a conseqüència d'això l'espectre comunicatiu és molt ampli, el que algunes recerques fetes amb adults han posat de relleu és que es converteixen en neoparlants del català quan consideren que la llengua té un valor simbòlic important i volen pertànyer a la dita comunitat. Un altre dels factors que intervenen en l'aprenentatge del català (i posterior ús potencial) és quan consideren que els ajuda a la mobilitat laboral i a l'ascens social. El ventall de postures davant del català és doncs molt ampli. Donarem una altra pinzellada en relació als nens, fills des immigrants. Algunes recerques com les de Serra (2006), Lapestra *et alii* (2010), Vila, Esteban i Oller (2010) han posat de relleu és que quan l'escola valora les respectives llengües, augmenta l'autoestima i potencia les opinions positives cap el català i l'aprenentatge es fa més efectiu⁴⁵. Veiem doncs que el plurilingüisme és un factor molt important a prendre en consideració si volem que el català segueixi sent una llengua d'ús.

No podem, en el marc d'aquest article, exposar d'altres factors, però només esmentarem l'ús de les llengües a les xarxes socials, tenint en compte que les xarxes són un fort factor d'integració a la comunitat lingüística, també és un paràmetre important en el manteniment de la llengua

A TALL DE CONCLUSIÓ

No podem lluitar contra la globalització que afecta totes les llengües. Ara bé, la diversitat lingüística i la mobilitat que això arrossega a part de ser un repte per a totes les societats, pot ser un possible factor positiu per a l'ús de la llengua catalana. Al costat de les planificacions i polítiques lingüístiques que van de dalt cap a baix i que es mouen per interessos polítics i aquests per interessos econòmics, hauríem de tenir present que són els parlants els que també contribueixen a tenir una visió més heteroglòssica de les llengües. Els parlants són en definitiva els agents de la societat civil (multiètnica i multilingüística) que poden aconseguir amb els seus comportaments –transmissió generacional de les llengües, neoparlants- que les llengües, en el nostre cas el català sigui, com ho esmenta l'Institut Ramon Llull, una llengua activa i viva. A això hauríem d'afegir que cal trencar amb les ideologies nacionalistes i sobretot homoglòssiques per tal de fer ciutadans amb repertoris lingüístics plurals i variats.

42 La tesi doctoral de Tor Porta (2018) descriu detalladament la situació sociolingüística al Principat d'Andorra, i presenta els diferents models d'escola en el sistema educatiu andorrà, que té conseqüències sobre el coneixement i ús de la llengua oficial.

43 Si els parlants consideren que la llengua té prestigi, que és important i que té un valor en la cultura, la llengua també es manté.

44 [Consultat el 22/11/2019].

45 L'any d'arribada al país de residència (en termes de socialització) és un dels factors més importants d'integració. Les recerques sobre el factor generacional haurien de fer la diferència entre diferents franges d'edat a l'hora de l'arribada al país de residència. Així Caldria diferenciar entre 1.25: nens que arriben entre 13 i 17 anys; 1.5: nens que arriben entre 6 i 12 anys; 1.75: nens que arriben entre 0 i 5 anys. 2: descendents i 2.5: descendents de famílies mixtes.

BIBLIOGRAFIA

Alén Garabato, Carmen & Kis-Marck, Alexia. (2015). Le concept de « communauté linguistique » face à la réalité du terrain, *Lengas* [En ligne], 77 | 2015, mis en ligne le 15 juin 2015, consultat el 23/10/2019, Des de URL : <http://journals.openedition.org/lengas/866> ; DOI : 10.4000/lengas.866.

Amorrotu, Estibaliz; Puigdevall, Maite & Ramallo, Fernando. (eds). (2019). *Neohablantes de lenguas minorizadas en el Estado español*. Vervuert: Iberoamericana.

Blanchet, Philippe. (2000). *La linguistique de terrain. Méthode et théorie. Une approche ethno-sociolinguistique*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Blommaert, Jan (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blommaert, Jan Verschueren, Jef. (1998). *Debating diversity*. Oxford: Routledge.

Boix-Fuster, Emili (2009). *Català o castellà amb els fills?. La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Barcelona: Rourich.

Bourdieu, Pierre. (1982). *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.

Boutet, Josiane & Heller, Monica. (2007). Enjeux sociaux de la sociolinguistique : pour une sociolinguistique critique, *Langage et Société*, 2/3 (n°121-122), 305-318.

Calero Vaquero, Mª Luisa. (2014). En los orígenes del concepto ‘ideología’. De la filosofía a la lingüística, del individuo a la sociedad, *Boletín Hispánico Helvético*, 23, 109-140.

Calvet, Louis-Jean. (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon.

Canut, Cécile. (2012). Transversalités langagières. Quelques notes pour une anthropologie des pratiques langagières. Dins Martine Dreyfus & Jean-Marie Prieur. (dir.). *Hétérogénéité et variation. Perspectives sociolinguistiques, didactiques et anthropologies* (89-97). Paris: Michel Houdiard Éditeur.

Clifford, James. (1994). Diasporas, *Cultural Anthropology*, 9 (3), 302-338.

Cohen, Phil. (1999). Rethinking the Diasporama, *Patterns of Prejudice*, 33 (1), 3-223.

Comajoan, Llorenç & Vilà, Montserrat. (ed.) (2013). “La sociolingüística a primària i secundària”, *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, número 60.

Coupland, Nikolas. (2003). Introduction: Sociolinguistics and Globalisation, *Journal of Sociolinguistics*, 7(4), 465-472.

Duchêne, Alexandre. (2008). *Ideologies across Nations. The construction of Linguistics Minorities at the United Nations*. London-New York: Mouton de Gruyter.

Duchêne, Alexandre & Heller, Monica. (eds.). (2012). *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. London: Routledge.

Escribano, Daniel. (2015). La introducció del concepte de llengua oficial a l’ordenament jurídic espanyol (1902-1931), *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 25, 213-230.

Ethnologue <https://www.ethnologue.com/guides/ethnologue200> Consultat el 14/11/2019.

García Delgado, José Luis. (2010) Valor económico del español: una investigación en curso”. Dins Josefa Gómez de Enterría & Ignacio Rodríguez del Bosque. (Eds.) *El español lengua de comunicación en las organizaciones empresariales* (21-31). Cizur Menor: Aranzadi.

García Delgado, José Luis; Alonso, José Antonio & Jiménez, Juan Carlos. (2010). *El español, lengua global. La economía*, Madrid: Instituto Cervantes y Español Santillana.

García Delgado, José Luis; Alonso, José Antonio. & Jiménez, Juan Carlos. (2012). *Valor económico del español. Una empresa multinacional*. Barcelona: Ariel.

Generalitat de Catalunya, *Enquesta sobre els usos lingüístics de la població, 2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2015.

Haboud, Marleen & Ostler, Nicholas. (2013). *Voces e imágenes de las lenguas en peligro*. Quito: Universidad Politécnica salesiana.

Heller, Monica. (2002). *Éléments d’une sociolinguistique critique*. Paris: Hatier.

IDESCAT. (2018). *Evolució de la població total i estrangera*. 2018. [www.idescat](http://www.idescat.cat).

Instituto Cervantes (2018) *El español: una lengua viva. Informe 2013*, Madrid, Instituto Cervantes-Plaza y Janés.

Institut Ramon Llull https://www.llull.cat/catala/cultura/llengua_catala.cfm

Jiménez Jiménez, Juan Carlos & Narbona Antonio. (2011). *El español en los flujos económicos internacionales. Un instrumento de la internacionalización empresarial*. Ariel, Madrid: Fundación Telefónica.

Kremnitz, Georg, (2003). Le concept de conflit linguistique aujourd’hui. Essai d’une mise à jour. Avec une annexe. Quelques remarques sur la valeur communicative des langues, *Lengas*, 54, 7-22.

Kremnitz, Georg, (2019). Les tensions actuelles entre la Catalogne et l’Espagne, *Lengas* [En ligne], 79 | 2016, mis en ligne le 30 juin 2016. Consultat 14/11/2019 des de URL: <http://journals.openedition.org/lengas/1040> ; DOI : 10.4000/lengas.1040.

Lagarde, Christian (2008). *Identité, langue et nation. Qu’est-ce qui se joue avec les langues?*, Canet: Trabucaire. Lagarde, Christian, (2014). La Catalogne et les Communautés autonomes espagnoles : un modèle pour les “langues de France”?, *Catalonia*, 14.

Lagarde, Christian (en premsa) La “langue propre” ou la voie catalane et espagnole pour légitimer une officialité linguistique sans état. Dins Alain Viaut (dir.). *Catégories référentes des langues minoritaires en Europe, Bordeaux*. Bordeaux: Maison des sciences de l’Homme d’Aquitaine.

Lapestra, Cecilio; Huguet, Àngel; Janés, Judit; Navarro, José Luis.; Chireac, SilviaMaría; Querol, Mónica & Sansó, Clara (Coord.). (2010). *Actitudes lingüísticas, escuela e inmigración, Los escolares ante la diversidad lingüística y cultural*. Madrid: Instituto de Formación del profesorado, Investigación e Innovación Educativa, n° 187, Ministerio de Educación.

López García, Àngel. (2009). *La lengua común en la España plurilingüe*, Frankfurt am Main: Iberoamericana.

Moreno Cabrera, Juan Carlos. (2000). *La dignidad e igualdad de las lenguas: Críticas de la discriminación lingüística*. Madrid: Alianza editorial.

Moreno Cabrera, Juan Carlos. (2015). *Los dominios del español: Guía del imperialismo lingüístico panhispánico*. Madrid: Síntesis.

Plataforma per a la llengua. (2018). Informe CAT, 50 dades sobre la llengua catalana. Consultat el 22/11/2019. Dins https://www.plataforma-llengua.cat/media/upload/pdf/informecat2018_1528713023.pdf

Pujol Berché, Mercè. (2003). *Del bilingüismo histórico al plurilingüismo: la inmigración en Cataluña*. Habilitation à diriger des Recherches. Perpignan: Université de Perpignan Via domitia.

Pujol Berché, Mercè. (2013). Retos y perspectivas del español como recurso económico: el sector de la enseñanza de la lengua para extranjeros”. Dins Matilde Alonso Pérez; Elies Furió Blasco. (Coord.) *Innovando en el mundo de los negocios. La dimensión económica del español* (129-138). Oviedo: Septem ediciones.

Pujol Berché, Mercè. (2015). Mirades creuades Illes Balears i Catalunya: llengua i política lingüística. Dins Mònica Güell. (Dir.). *Les Illes Balears: Literatura, llengua, història, arts / Les Iles Baléares: Littérature, langue, histoire, arts* (47-60). Canet: Editions Trabucaire.

Pujol Berché, Mercè (2016). Dynamique accumulative de la « valeur » de l'espagnol, Dins Joël Brémond. (Dir.). *Productions et identités locales en contexte de mondialisation, RIELMA (Revue Internationale d'Études en Langues Modernes)*. Université Babes Bolyai de Cluj-Napoca, n° 8, 72-83.

Riera Gil Elvira. (2018). Llengua, poder i justícia: una aproximació als debats actuals sobre els principis de territorialitat i personalitat, *Treballs de Sociolingüística Catalanas*, 28, p.33-46.

Serra, Josep M^a. (2006). El plan de lengua y cohesión social en Cataluña: primeros datos de una investigación, *Cultura y educación*, 18(2), 152-172.

Sinner, Carsten & Wieland, Katharina. (eds.). (2015). *Norma, ús i actituds lingüístiques. El paper del català en la via quotidiana*, Leipzig, Leipzig Universitätsverlag.

Tabouret-Keller, Andrée. (2004). La représentation métalinguistique ordinaire face à la nomination, l'institutionnalisation et la normalisation des langues. Un micro-sondage, *Langages*, 154, 20-33.

Tor Porta, Presentació. (2018). *L'influence des systèmes et des cadres éducatifs sur les apprentissages de la langue français dans les écoles primaires d'Andorre*. Tesis doctoral inédita. Perpinyà: Universitat de Perpinyà Via Domitia.

Treballs de sociolingüística catalana, número 25. (2015). Implantació de la normativa lingüística.

Zollna, Isabel. (2004). La ilustración francesa y su repercusión en las teorías lingüísticas españolas: la influencia de los 'ideólogos'. Dins Jesús Cañas & Sabine Schmitz. (eds.). *Aufklärung: Literatura y cultura del siglo XVIII en la Europa occidental y meridional. Estudios dedicados a Hans-Joachim Lope* (263-275). Frankfurt: Peter Lang.

Van Dijk, Teun A. (1999). *Ideología. Un enfoque multidisciplinario* [1998]. Barcelona: Gedisa.

Vertovec, Steven. (2007). Superdiversity and its implications, *Ethnic and Racial Studies*, 390(6), 1024-1054.
Vila, Ignasi; Esteban, Moisès Esteban & Oller, Judit. (2010). Identidad nacional, Lengua y Escuela, *Revista de Educación*, (353), 39-65.

Woolard, Kathryn A. (2016). *Singular and Plural: Ideologies of linguistic authority in 21 st century Catalonia*. New York: Oxford University Press.